

Rant Arama ve Türkiye*

YRD. DOÇ. DR. MÜNEVVER SOYAK

MARMARA ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEK OKULU ÖĞRETİM ÜYESİ

Rant ekonomisi kısır döngüsünün kırılabilmesi, devletin küresel düzeyde finansal sermaye hareketlerine kontrol getirmesi ve içerideki bölüşüm ilişkilerini üretenden yana yeniden düzenleyerek, kaynak transfer mekanizmasını yeni sanayilerin geliştirilmesi ve teknolojik yenilenmeye yönlendirebilmesiyle mümkün olabilir.

TÜRKİYE'DE dönemsel olarak uygulanan iktisat politikaları bağlamında rant yaratma mekanizmaları ve rant arama faaliyetlerinde farklılaşmalar görülmektedir. Ancak her dönem için görülen en önemli zaaf, Doğu Asya ülkelerinde yeni sanayi ve teknolojilerin gelişiminde kilit rol oynayan rant yaratma faaliyetiyle ilgili dört unsurun hiçbir şekilde başarılamamış oluşudur.

G. Kore ve Tayvan gibi ülkelerin sanayileşme ve sermaye birikimi süreçleri incelendiğinde, devletin bu yöndeki rolü açık bir şekilde görülür. Doğu Asya ülkelerinde yeni sanayilerin ve teknolojilerin devlet tarafından

teşvik edilmesinde rant yaratılması olgusunun başarısının altında, rant arama kuramından farklılaşan dört temel unsurun olduğu görülür¹:

- Yaratılan rantların ulusal çıkarlara hizmet eden doğrudan verimli faaliyetlere yönlendirilmesi sağlanmıştır.
- Rant aramanın maliyetinin en düşük düzeyde tutulması başarılmıştır.
- Hükümetler uyguladıkları politikalarla, kentsel varlık spekülasyonu ve kırsal toprak ağalığı gibi servet birikiminin verimli olmayan bazı kanallarını kapatmayı becerebilmiştir.
- Rantların ve diğer teşviklerin gerçekleştirilmesi, ihracat yapma zorunluluğu gerektiren performans standartlarına bağlanmıştır.

Türkiye'de ise 1960–1980 döne-

minde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları doğrultusunda rant yaratma mekanizması özellikle ithalat yoluyla ortaya çıkmış, “kota arama” ve “lisans arama” faaliyetleri yoğun olarak görülmüştür. Bu dönemde ithalatın lisans, izin ve kotaya bağlanması, bazılarının resmî fiyattan almaya çalıştığı döviz kararnamesiyle başka kesimlere aktarma anlamına geldiğinden, rant arama faaliyetlerinin yoğunluğu artmıştır. Ara mal ithalatında düşük kurdan döviz alabilen bazı sanayi çevreleri, nihai mal üretiminde aşırı kârlar elde etmişlerdir. Bu dönemde ayrıca KİT’ler özel sektöre piyasa fiyatının çok altında ara girdi satarak, özel sektöre önemli rantlar aktarmışlardır. Ayrıca banka kredi faiz oranlarının enflasyon oranının altında tutulması yoluyla sanayi kesimine aktarılan rantlar, bir hesaba göre 1977 yılı ulusal gelirinin %8’ini bulmaktadır².

1980 sonrası süreçte sanayileşmeden vazgeçilmesi ve “ne pahasına olursa olsun döviz kazanmayı” hedefleyen neo-liberal yapısal uyum politikalarının benimsenmesiyle, rant yaratma mekanizmaları ve rant arama faaliyeti niteliksel bir dönüşüme uğramaya başlamıştır. Temelleri 1980’lerin başında atılan, IMF ve Dünya Bankası güdümünde devletin ekonomide kü-

* Bu makale, *Bilim ve Ütopya Dergisi*’nin 160. sayısında, Ekim 2007 tarihinde yayınlanan “Rant ve Rant Aramanın Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım” adlı makaleden faydalanılarak hazırlanmıştır.

çültülmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçişi öngören uzun dönemli “yapısal uyum modeli”, 1980’den günümüze rant yaratma ve rant aramanın temel niteliklerini belirlemeye başlamıştır. Bu modelin, 1980’lerin başında uygulamaya konan, ithalatın liberalize edilmesi ve ihracatın teşvik edilmesini öngören “ticari serbestleşme” aşamasında, ihracatta vergi iadesi, düşük maliyetli ihracat kredileri ve gümrük muafiyetli hammadde ithalatı gibi teşvikler önem kazanmıştır. 1980’lerin ortasında kaynak kullanımını destekleme fonundan ihracatçıya prim ödemeleri ve KDV istisnaları öne çıkarken, 1989 yılında ihracatta vergi iadesi uygulaması kaldırılmasına rağmen, teşvik mekanizmasında-

.....
“Görünmez ayaklar” ve “rant arama” her zaman, her koşulda olacaktır. Önemli olan bunları kalkınma, sanayileşme ve teknolojik yenilenme hedeflerine yönlendirebilecek, organize edebilecek ve denetleyebilecek etkinlik ve güçte “görünen bir elin” (devlet) varlığıdır.
.....

ki boşluk ve denetim yetersizliği hayali ihracatı beraberinde getirmiştir. Bu dönemle birlikte özellikle ihracat kanallı rant arama faaliyetleri doruğa çıkmıştır. Aynı dönemde yatırımlarda teşvik arama, hayali yatırım, koruma-

cılık ve tarife arama ile özelleştirmeye ilgili rant arama faaliyetlerine de rastlanmıştır³. Ayrıca her dönemde Türkiye’de devletin tarım kesimine yönelik aktardığı rantların çok önemli boyutlarda olduğunu ve buna yönelik rant arama faaliyetlerine de dikkat çekmek gerekir⁴.

1990’lı yılların başından itibaren bahsi geçen modelin ticari serbestleşme aşamasını “finansal serbestleşme” izlemiş ve iktisat politikası araçlarının ulusal kontrolü, küresel sermayenin güçlü aktörlerine terk edilmiştir. Yapısal uyum politikalarının dayatmalarıyla finansal piyasaların geliştirilmesi adına kamu borçlanması araç olarak kullanılmaya başlanmış ve bir taraftan bütçe açığı oluşurken diğer taraftan

kamu kesimi borçlanma gereği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla maliye politikasının yerini borç yönetimi almıştır. Uygulanan para ve kur politikalarıyla; TL'nin aşırı değerlenmesi ve yüksek faizle kısa vadeli sermaye girişine bel bağlanmıştır⁵. Rant ekonomisinin doruğa ulaştığı ve devletin borç batağına saplandığı bu süreçte, üretim, yatırım ve teknolojik yenilenme açısından reel ekonomide çok önemli kayıplar yaşanmasına neden olan krizlere de yol açılmıştır. 2000'li yılların başında uygulanan bu politikalarla Türkiye "parayla para kazanmanın kutsandığı", tipik bir Rant Ekonomisi'ne doğru evrilmiştir. Türkiye günümüzde reel ekonominin tıkanıdığı, özelleştirme adına yabancılaştırmanın yaşandığı, finans sermayeye vur kaç zemini hazırlayan bir "Rant Ekonomisi" hâline gelmiştir. Bir iktisatçımız 1990'lı yıllardan itibaren günümüze kadar güçlenerek yaşanan "Rant Ekonomisi Kısırdöngüsünü" şu şekilde özetlemektedir⁶:

"Bugün, Türkiye, kâğıt üzerinde görünen reel faiz gerçeğini bir kenara bırakın, devlet 'bütçesinin yüzde 30 ile 50'sini gençlerine değil, dünya rantiyesine ayıran' tek ülke!... Türkiye'de rant, son günlerde birkaç kişinin 'propagandasını yaptığı gibi', gerçekten bitti mi? Cevaba geçmeden rantiyeyi, rant ekonomisini ve sistemin detaylarını tarif etmekte yarar var: Rantiyeye: İçeride ve/veya dışarıda faizle ve/veya devletin sahip olduklarından transferle büyüyen, üretmeyen, üretmediği sürece daha fazlasını talep eden, yaratılan koni içinde genişletmek 'üreteni tutsak ve bir süre

.....
"Bugün, Türkiye, kâğıt üzerinde görünen reel faiz gerçeğini bir kenara bırakın, devlet 'bütçesinin yüzde 30 ile 50'sini gençlerine değil, dünya rantiyesine ayıran' tek ülke!...

sonra yok eden.' Rantın transfer edilmesi: Üreterek kazanmak yerine, devletin varlıklarının faiz gibi araçlar ile transfer edilmesi ve/veya devletin, elinde bulundurduğu gelir yaratan araçların-alanların, siyasi otoritenin girişimleri ile birilerine aktarılması. Yukarıdaki tarifler sonrası bir ayırım ve bir soru daha ortaya çıkıyor: 'Etki alanı, varlık aktarımı' ve 'borç karşılığı devletin aktiflerini aktarma' şeklinde büyüyen iki tip rantiyeye var. Peki Türkiye'de 'transfere dayanan rantiyeye' mi yoksa hep şikâyet ettiğimiz 'devlete borç veren rantiyeye' mi daha büyük? Konuya sadece içeriden baktarsak, transferle ortaya çıkan rantiyeye bir süre sonra 'devlete borç veren rantiyeye' dönüşüyor. Bu süreç, transfer kesilmedikçe devam edip gidiyor. Tam bir kısırdöngü. Kaynakları aktar, sonra 'kaynak yok' diyerek borç alarak kaynak yarat."

Rant mekanizmaları ve rant arama, her ekonomide ve toplumda var olmaya devam edecektir. Bir iktisatçımız A. Smith'in "görünmez el" kavramına gönderme yaparak, rant arayan kişi ve kurumları "görünmez ayaklar" olarak nitelemektedir⁷. Ancak bu görünmez ayakları devletin ekonomiye müdahalesinin bir sonucu olarak be-

timlemek ise bizi nedenlerle değil, sonuçlarla uğraşmaya götürür. Bu durumda da "ulus-devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması" biçiminde özetleyebileceğimiz neo-liberal reçeteler önümüze konur. Ne yazık ki zaten bu politikaların bizatihi kendisi Türkiye'yi "Rant Ekonomisi Kısırdöngüsü"ne sokmuştur. Yukarıda bahsedilen "Rant Ekonomisi Kısırdöngüsü"nü kırılabilmesi, devletin küresel düzeyde finansal sermaye hareketlerine kontrol getirmesi ve içerideki bölüşüm ilişkilerini üretenden yana yeniden düzenleyerek, kaynak transfer mekanizmasını yeni sanayilerin geliştirilmesi ve teknolojik yenilenmeye yönlendirebilmesiyle mümkün olabilir. Bu ise küresel finans sermayeye teslim olan değil, ulusal kaynaklara dayalı kalkınma modelini öngören, planlı ve programlı bir ekonomi politikasının varlığını gerektirir. "Görünmez ayaklar" ve "rant arama" her zaman, her koşulda olacaktır. Önemli olan bunları kalkınma, sanayileşme ve teknolojik yenilenme hedeflerine yönlendirebilecek, organize edebilecek ve denetleyebilecek etkinlik ve güçte "görünen bir elin" (devlet) varlığıdır.

1. United Nations, UN Conference on Trade and Development: Trade and Development Report, 1994, ss. 68-69.

2. Milliyet, 12.01.1977.

3. C.C Aktan, "Rant Savaşları", Forum, Ekim 1994, ss. 12-19.

4. Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz: M. Soyak, "Rant Arama: Türk Tarım Sektöründe Destekleme Politikaları Yoluyla Aktarılan Rantlar Üzerine Bir İnceleme", Ekonomik Yaklaşım, Cilt. 7, Sayı. 23, Kış 1996.

5. A. Soyak, ss. 151-152.

6. Y. Bulut, Rantiyenin Anavatanı: Türkiye, Referans gazetesi, 30.10.2006.

7. C.C. Aktan, ss. 12-19.